

ΣΕΛΙΔΕΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΕΠΟΠΟΪΑΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ

**Αποσπάσματα από το προσωπικό ημερολόγιο του Κομοτηναίου Αρχιεπισκόπου
Χρυσάνθου (Απρίλιος – Μάιος του 1941)**

Στις 13 Δεκεμβρίου 1938 ο από Τραπεζούντος, Κομοτηναίος την καταγωγήν, Χρυσάνθος Φιλιππίδης εξελέγη από «Αριστίνδην Σύνοδο» Αρχιεπίσκοπος Αθηνών (1938-1941) και η αρχιεπισκοπική του θητεία συνέπεσε με τις μεγάλες ιστορικές για το ελληνικό έθνος στιγμές της κηρύξεως του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Ο αείμνηστος Αρχιμανδρίτης Άνθιμος Παπαδόπουλος, ο οποίος υπήρξε Διευθυντής του «Ιστορικού Λεξικού» της Ακαδημίας των Αθηνών και Πρόεδρος του «Αρχείου του Πόντου» περιγράφει την εθναρχική δράση του Αρχιεπισκόπου Αθηνών Χρυσάνθου ως εξής: «... Ήτο δε πολύ φυσικόν να μη μείνη απαθής εις τον εθνικόν συναγερμόν προς άμυναν εναντίον της αιφνιδιαστικής ιταλικής επιθέσεως. Όταν η άλκιμος νεότης επραγματοποιούσε το ηρωϊκόν έπος των Αλβανικών ορέων, ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών δεν εφάνη να διαφέρει από τον Μητροπολίτην Τραπεζούντος. Διοργάνωσε την θαυμασίαν «Πρόνοιαν των στρατευομένων», επιστράτευσε περί τα δισχίλια πρόσωπα ανδρών και γυναικών και χωρίς προκηρύξεις δημοσίων εράνων ή αιτήσεις εισφορών συνέλεξε και διέθεσε δια τας οικογενείας των στρατευθέντων πολλά εκατομμύρια δραχμών. Δεν παρέλειπε δε να επισκέπτεται και τους νοσηλευομένους τραυματίας, κομιστής των παρηγόρων ευχών της θρησκείας και των ευλογιών της Εκκλησίας και ωργάνωσεν ομάδα ιερέων δια τας θρησκευτικάς ανάγκας αυτών. Ιδιαίτερον τμήμα της «Προνοίας» διεξήγγε πατριωτικήν αλληλογραφίαν και αποστολήν δεμάτων και θρησκευτικών βιβλίων ή εντύπων προς τόνωσιν του φρονήματος αυτών.

Ηκολούθησεν η αποφράς ημέρα της γερμανικής κατοχής. Ο αγαθός ποιμενάρχης επροτίμησε να παραμείνη εις την υποδουλωθείσαν πατρίδα συμπάσχων παρήγορος του Χριστεπωνύμου πληρώματος, ενώ ηδύνατο να παρακολουθήση εις την εξορίαν την Ελληνικήν Κυβέρνησιν καθώς του επροτάθη υπό του Βασιλέως. Εις την πρότασιν ταύτην του Βασιλέως Γεωργίου Β΄ απήντησεν ως εξής: «Η θέσις μου ως εθνάρχου είναι να παραμείνω εδώ δια να προστατεύσω τον Ελληνικόν λαόν».

Ο ελάχιστος χρόνος της παραμονής του εις τον θρόνον μετά την υποδούλωσιν της πατρίδος υπήρξεν η λαμπροτέρα φάσις της ζωής του. Αυτός και μόνον αυτός ήρκεσε να δείξη ποίον θάρρος, ποία τόλμη και ποία ζηλευτή ανδροπρέπεια υπήρχαν εις τον ειρηνικόν εκείνον άνθρωπον, τον οποίον δεν επτόησε καθόλου η επηρμένη οφρύς και η κλαγγή των όπλων των βαρβάρων επιδρομέων. Ήρκεσε ν' ανακαλύψη και άλλην ιδιότητα, την ακαμψίαν του χαλυβδίνου χαρακτήρος, την οποίαν άλλοι ίσως θα

ωνόμαζαν σχολαστικότητα αναχρονιστική, ημείς όμως καλούμεν αρετήν αρχιερατικήν... Έχων βαθείαν συναίσθησιν των καθηκόντων του ως Έλληνας Αρχιερέως δεν εδέχθη κανένα συμβιβασμόν με την νέαν κατάστασιν. Κατάπληξιν επροξένησεν εις τους ψοφοδεείς η ανδρική και απτόητος στάσις του απέναντι των Γερμανών».

Αποσπάσματα από το προσωπικό ημερολόγιο του Αρχιεπισκόπου Χρυσάνθου

Παρακάτω δημοσιεύουμε ορισμένα αποσπάσματα από το προσωπικό ημερολόγιο του Αρχιεπισκόπου Χρυσάνθου, ο οποίος καταγράφει τα γεγονότα που αφορούν την Γερμανική κατοχή κατά τους δύο πρώτους μήνες, Απρίλιος και Μάιο του 1941.

Ο Αρχιεπίσκοπος γράφει κατά χρονολογική σειρά τα εξής:

«24 Απριλίου 1941. Έρχονται εις επίσκεψίν μου ο Νομάρχης Αττικοβοιωτίας κ. Πεζόπουλος και ο Δήμαρχος κ. Πλυτάς κατ' εντολήν του Υφυπουργού Ασφαλείας κ. Μανιαδάκη δια να μοι είπουν ότι μετά των ανωτέρω δύο και του Φρουράρχου Αθηνών Στρατηγού Καβράκου θα παραδώσωμεν την πόλιν εις τους Γερμανούς. Απήντησα ότι εις το έργον τούτο ουδεμίαν θέσιν έχει ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών. Νομίζω μάλιστα ότι και σεις οι άλλοι είσθε πολλοί και ότι θα έφθανεν εις κατώτερος αξιωματικός δια να είπη εις τους Γερμανούς ότι η πόλις δεν αμύνεται και ότι είναι ελεύθεροι να εισέλθουν. Επέμεινον και επανέλαβον ότι έργον του Αρχιεπισκόπου είναι όχι να υποδουλώνη, αλλά να ελευθερώνη... Δεν βλέπω λοιπόν τον λόγον δια τον οποίον πρέπει ο Αρχιεπίσκοπος να παραδώση τώρα την πόλιν εις τους Γερμανούς. Ταύτα παρακαλώ να διαβιβασθούν εις τον κ. Μανιαδάκην.

25 Απριλίου. Έρχεται ο κ. Πλυτάς δια να μοι είπη ότι διεβίβασαν όλα εις τον κ. Μανιαδάκην, αλλ' ότι ο κ. Μανιαδάκης επιμένει να είμαι και εγώ μεταξύ των μελλόντων να παραδώσουν την πόλιν και ότι εάν έχουν σκοπόν να προσβάλουν οι Γερμανοί τον Αρχιεπίσκοπον δύνανται να κάμουν αυτό και εδώ εις την Αρχιεπισκοπήν. Απήντησα ότι υπάρχει κάποια διαφορά μεταξύ του να υπάγη ο Αρχιεπίσκοπος εις προϋπάντησιν των Γερμανών και να προσβληθή και του να έλθουν οι Γερμανοί εδώ εις την Αρχιεπισκοπήν και να τον προσβάλουν ή και να τον φονεύσουν. Παρακαλώ τον κ. Μανιαδάκην να μη επιμένη εις ζήτημα, το οποίον έχω σκεφθή και μελετήσει και εις το οποίον έχω απόλυτον δίκαιον. Εφ' ω και απήλθεν ο κ. Πλυτάς.

27 Απριλίου: Όλην σχεδόν την νύκτα της χθεςινής ημέρας Σαββάτου περνώ άυπνος ακουμπισμένος επάνω εις το κρεβάτι της Αρχιεπισκοπής. Μουγκρίζουν οι βόμβες οι εχθρικές και ο κρότος των αντιαεροπορικών τηλεβόλων γίνεται ολονέν ασθενέστερος. Προς τα ξημερώματα παύουν όλα και στυγνή ηρεμία διαχέεται καθ' όλην την πόλιν. Σηκώνομαι και μαθαίνω ότι ο εχθρός ο Γερμανός φθάνει και ευρίσκεται μεταξύ Κηφισιάς, και Αμπελοκήπων. Θα τον υποδεχθή ο κ. Πλυτάς, ο Φρούραρχος Αθηνών κ. Καβράκος και ο Νομάρχης Αττικοβοιωτίας. Έστειλα αμέσως τον βοηθόν του υπαλλήλου μου κ. Πολυζώνη, τον νεαρόν Λέανδρον, ίνα

παρακολουθήση από μακρόθεν τα γινόμενα. Μετά μίαν περίπου ώραν επιστρέφει ασθμαίνων δια να μοι αναγγείλη ότι τους τρεις αντιπροσώπους της πόλεως συνήντησεν εις τους Αμπελοκήπους εις Γερμανός ανθυπολοχαγίσκος και ότι εισήλθον όλοι εις παρακείμενον καφενείον, ενώ οι Γερμανοί ποδηλατισταί εξηκολούθησαν την πορείαν των εντός της πόλεως, εις δε λοχίας ανέβη κατ' ευθείαν εις την Ακρόπολιν δια να την μολόνη με την ανάρτησιν της σημαίας του αγκυλωτού σταυρού. Κατά τινα πληροφορίαν ο Έλλην φρουρός της Ελληνικής σημαίας επί της Ακροπόλεως μη θελήσας να παραστή μάρτυς του θλιβερού θεάματος της αναρτήσεως της εχθρικής σημαίας ώρμησεν εκ της Ακροπόλεως και εκρημνίσθη φονευθείς. Εκάθησα εις το Γραφείον περίλυπος μέχρι θανάτου και δακρύων. Όλος ο κόσμος περιωρισμένος εις τας οικίας του και η σιωπή γίνεται ακόμη στυγνοτέρα.

Εν τω μεταξύ αναγγέλλεται κάποιος, όστις θέλει να με ίδη κατ' εντολήν του Δημάρχου κ. Πλωτά. Τον δέχομαι και εις ερώτησίν μου ποίος είναι, μου απαντά ότι είναι ο διοικητής των αυτοκινήτων του δήμου και ότι τώρα κάθεται πλησίον του οδηγού των αυτοκινήτων, τα οποία φέρουν τους Γερμανούς στρατηγούς. Εις ερώτησίν μου τι επιθυμεί, απαντά ότι ο κ. Δήμαρχος είπεν ότι οι Γερμανοί στρατηγοί επιθυμούν να κατέλθω εις τον ναόν ίνα παρόντων και αυτών τελέσωμεν δοξολογίαν. Εμβρόντητος ήκουσα την παραγγελίαν του κ. Δημάρχου και διέταξα τον κομιστήν της παραγγελίας να απέλθη αμέσως εκ της Αρχιεπισκοπής ειπών ότι αν ο κ. Δήμαρχος έχει να είπη τι, πρέπει να έρχεται ο ίδιος αυτοπροσώπως να το ανακοινή. Και εις ερώτησιν του διαγγελέως «τι να είπω εις τον κ. Δήμαρχον;» απήντησα: «να είπης ότι σε έδωξα». Ήτο η ώρα περίπου δέκα προ μεσημβρίας. Μετά δύο ώρας έρχεται εις γραμματεός του Δημαρχείου και μοι λέγει ότι ο Γερμανός Στρατηγός ερωτά ποίαν ώρα δύναται να με επισκεφθή εις την Μητρόπολιν. Φαίνεται ότι η δοθείσα απάντησίς μου τον εσυνέτισε και παρητήθη της δοξολογίας.

Ο βοηθός Επίσκοπός μου άγιος Ταλαντίου αδιαθετών δεν προσήλθεν εις τοιαύτην κρίσιμον ημέραν εις την Αρχιεπισκοπήν. Παρίσταται μόνον ο Πρωτοσύγκελλος Γερβάσιος, ο αρχιδιάκονος, ον εκάλεσα εκ του ναού όπου θα εκήρυττε, και ο ιδιαίτερός μου Πολυζώνης. Δίδω εντολήν να τηλεφωνηθή εις τον Επίσκοπον να συνέλθη και να έλθη αμέσως, όπερ και εγένετο. Περί την τετάρτην μ.μ. έρχεται ο Στρατηγός του Δευτέρου Σώματος Στρατού Stumme συνοδευόμενος από τον Klemm, Στρατιωτικόν Ακόλουθον της Γερμανικής Πρεσβείας Γερμανολεβαντίνον εκ Σμύρνης, όστις επί τέσσαρα έτη κατεσκόπευε την Ελλάδα και τον Ελληνικόν στρατόν, και από τον νεοδιορισθέντα Γερμανόν Φρούραρχον Αθηνών. Τους υποδέχομαι εντός του Συνοδικού με αθυμίαν και κατήφειαν. Πώς να αρχίσω την συνομιλίαν; Φαίνεσθε, του λέω, κουρασμένος. Ναι, απαντά. Βρήκαμε γεφύρας και δρόμους κατεστραμμένους. Τα κατέστρεψαν οι Άγγλοι. Ποιος θα το επανορθώσει; Οι Άγγλοι οφείλουν να πληρώσουν. Θα πληρώση όποιος νικηθή, λέγω. Κατά την διαδρομήν ημών δια της Ελλάδος με ευχαρίστησιν παρετήρησα ότι πολλοί ομιλούν γερμανικά. Ναι, του είπα, υπήρχον πολλοί, οίτινες ήσαν θαυμασταί του γερμανικού πολιτισμού: αλλ' αφ' ότου εκήρυξεν η Γερμανία τον πόλεμον κατά της Ελλάδος θα έμειναν ολίγοι ή κανείς.

Πράγματι έχει λυπήσει πολύ τον ελληνικόν λαόν διότι η Γερμανία αναιτίως εκήρυξε τον πόλεμον κατά της Ελλάδος: διατί τον εκήρυξεν; Αυτά, απαντά, είναι ζητήματα πολιτικής. Εις τον δρόμον, λέγει, μας έρραιναν με άνθη. Αυτοί, του απαντώ, βεβαίως δεν ήσαν Έλληνες. Επείγει, του λέγω, το ζήτημα του επισιτισμού του τόπου. Θα έλθη, απαντά, προσεχώς ιδιαίτερα επιτροπή επισιτισμού. Και τώρα, τω λέγω, πού θα υπάγετε; Όπου διατάζει ο Φύρερ, απαντά, διότι ημείς δεν κάμνομεν τίποτε εκτός εκείνου το οποίον διατάσσει ο Φύρερ. Και όταν εσηκώθη ο Στρατηγός να με αποχαιρετήση προσέθεσα: «Προσέξατε, Στρατηγέ μου, να μη τραυματίσητε την υπερηφάνειαν του Ελληνικού λαού». Επί τούτω ανεχώρησε και αυτός και η συνοδεία του. Ανεχώρησα εις το σπίτι μου τεθλιμμένος, έπεσα εις το κρεβάτι και έκλαυσα πικρότατα.

29 Απριλίου. Πληροφορούμαι ότι ο Στρατηγός Τσολάκογλου, αφού συνήψε την επονείδιστον συμφωνίαν με τους Γερμανούς επάνω εις το μέτωπον, κατελθών εις Αθήνας πρόκειται εντολή των Γερμανών να σχηματίση Κυβέρνησιν. Τούτο με στενοχωρεί πολύ διότι θα περιπέσωμεν εις δύο δεινά, την τυραννίαν των Γερμανών και την τυραννίαν της ψευδοκυβερνήσεως Τσολάκογλου, ήτις, συμφώνως προς όσα φρονεί και ο Hitler εις το έργον του «Ο Αγών μου» θα είναι χειροτέρα της των Γερμανών. Προτιμότερον μόνοι οι Γερμανοί να έχουν τας ευθύνας. Έρχεται εις επίσκεψίν μου ο κ. Πλάτων Χατζημιχάλης, επίτροπος του Ιερού ναού Μεταμορφώσεως της Πλάκας, και μοι αναγγέλλει ότι εσχηματίσθη κυβέρνησις υπό τον Τσολάκογλου και ότι και αυτός αποτελεί μέλος αυτής αναλαβών το Υπουργείον Εθνικής Οικονομίας και προσωρινώς το Υπουργείον Οικονομικών και ότι προ ολίγου υπέγραψαν το σχετικόν συμβόλαιον μετά των Γερμανών. Τω απήντησα ότι λυπούμαι πολύ διότι δια συμβολαίου και εντολή των Γερμανών σχηματίζεται κυβέρνησις και ιδίως διότι μετέχει αυτής ο κ. Χατζημιχάλης, τον οποίον εθεώρουν τίμιον Έλληνα. Και τι ηθέλατε να κάμωμεν; λέγει ο κ. Χατζημιχάλης, να αφήσωμεν να μας κυβερνήσουν οι Γκαουλάιτερ; Τω απαντώ ναι, διότι με τους Γκαουλάιτερ οι Γερμανοί θα κάμουν μικρότερον κακόν παρ' όσον θα κάμουν δι' υμών διότι θα φέρετε μόνον τας ευθύνας χωρίς να ημπορέσητε να κάμητε το ελάχιστον καλόν εις τον λαόν.

Οπωσδήποτε, απαντά, ημείς υπεγράψαμεν το συμβόλαιον και η κυβέρνησις εσχηματίσθη και αύριον ορκίζεται και παρακαλεί να έλθετε να μας ορκίσητε, αύριον το πρωί η ώρα 9. Απαντώ ότι η Εθνική Κυβέρνησις, την οποία ώρκισα, εξακολουθεί να υφίσταται και να συνεχίζει τον πόλεμον. Άλλην κυβέρνησιν δεν δύναμαι να ορκίσω. Πλην τούτου δεν γνωρίζω εάν αύριον κατ' εντολήν των Γερμανών δεν θα αποκηρύξητε την μετά των Άγγλων συμμαχίαν μας, όπερ εθνικώς θα είναι ολεθριώτατον. Εις τοιαύτας δε υπόπτους και αντεθνικάς ενεργείας δεν είναι δυνατόν να δώση η Εκκλησία τον όρκον και την ευλογίαν της. Η Εκκλησία πρέπει να μείνη μακράν από τοιαύτα πράγματα. Εγώ το εννόησα, λέγει ο κ. Χατζημιχάλης, και όταν αύριον έλθουν και άλλοι εκ της κυβερνήσεως δώστε το να το εννοήσουν. Περιττόν, τω λέγω, να έλθουν άλλοι. Σας παρακαλώ να είπητε όσα σας είπα εις την σχηματισθείσαν

κυβέρνησιν και ελπίζω ότι θα πεισθούν όλοι των ότι έχω δίκαιον. Εφ' ω απήλθεν ο κ. Χατζημιχάλης η δε κατέχουσα με αθυμία και λύπη είναι απερίγραπτος.

30 Απριλίου. Ετοιμάζομαι να υπάγω να κηδεύσω τον φίλον μου Κ. Σπανούδη. Κατέρχομαι την κλίμακα της Αρχιεπισκοπής και συναντώ τον υπασπιστήν του Τσολάκογλου, όστις με καλεί εκ μέρους αυτού και της Κυβερνήσεως να υπάγω να τους ορκίσω. Περί του ζητήματος τούτου, απαντώ, είπα τα δέοντα εις τον Χατζημιχάλην, ο οποίος θα τα ανακοινώση εις το Υπουργικόν Συμβούλιον. Εγώ δεν έρχομαι να ορκίσω. Στείλατε τουλάχιστον τον Επίσκοπον ή άλλον τινά, να τους ορκίση. Απαντώ ότι αδυνατώ να δώσω εντολήν εις οιονδήποτε. Και τώρα υπάγω να κηδεύσω κάποιον φίλον και εξηκολούθησα κατερχόμενος την κλίμακα.

Μεταβαίνω εις τον ναόν του Αγίου Αντωνίου όπου έκειτο ο νεκρός. Καλείται εις το τηλέφωνον ο Αρχιδιάκονος εις τον οποίον αγγέλλει ο εφημέριος του Μητροπολιτικού Ναού Πατήρ Νικόδημος ότι εκλήθη να ορκίση την Κυβέρνησιν και ότι ηρνήθη, διότι δεν έχει εντολήν του Αρχιεπισκόπου. Καλώς έπραξεν, είπα εις τον Αρχιδιάκονον, και ηρξάμεθα της κηδείας, ήτις εψάλη κατανοκτικώς.

1 Μαΐου. Ήλθεν ο Καθηγητής και Πρόεδρος της Ακαδημίας κ. Γ. Σωτηρίου και μοι ανακοινού ότι χθες μετέβη εις την Ακαδημίαν ο Καθηγητής του Μονάχου και νυν λοχαγός αρχιγκεσταπίτης Dolger, περιάγων το φύλλον της Εκκλησίας (επίσημο περιοδικό της Εκκλησίας της Ελλάδος) εν ω εδημοσιεύθη η επί τη κηρύξει του πολέμου υπό της Γερμανίας κατά της Ελλάδος προκήρυξις μου και της Ι. Συνόδου προς τον ελληνικόν στρατόν και λαόν, έλεγε δε εις τους παρισταμένους ακαδημαϊκούς και εις τον Γ. Σωτηρίου, τι είναι αυτά τα οποία γράφει ο Αρχιεπίσκοπος κατά των Γερμανών; Ο Γ. Σωτηρίου τω είπεν ότι γνωρίζετε τον Αρχιεπίσκοπον και δύνασθε να μάθετε παρά του ιδίου. Εις εμέ όμως δεν ήλθε ο Dolger. Το ότι την επομένη της ελεύσεως των Γερμανών εις Αθήνας παρουσιάσθη ο Dolger κρατών το φύλλον της Εκκλησίας και το ότι από της στιγμής της ελεύσεώς του ο κ. Πετρακάκος ήτο αχώριστος σύντροφος του Dolger, με πείθουν ότι ο Δ. Πετρακάκος είναι ο επιδώσας το φύλλον εις τον εν λόγω Καθηγητήν, ως αποδεικνύουν και αι κατόπιν ενέργειαι του Δ. Πετρακάκου...»

Επιστολή Χρύσανθου προς όλες τις χριστιανικές Εκκλησίες της Οικουμένης

Στο παρόν επετειακό άρθρο μας αναδημοσιεύουμε και δύο ιστορικής αξίας κείμενα τα οποία εδημοσιεύθησαν επισήμως κατά την ημέρα κηρύξεως του πολέμου εκ μέρους της Ιταλίας κατά της Ελλάδος την 28^η Οκτωβρίου 1940.

Το πρώτο είναι κείμενο υπό ημερομηνία 10 Νοεμβρίου 1940, που υπέγραψε και απέστειλε ο Αρχιεπίσκοπος Χρύσανθος υπό τον τίτλο: «**Η Εκκλησία της Ελλάδος προς τας απανταχού της Οικουμένης Χριστιανικάς Εκκλησίας**», το οποίο έχει ως εξής: «**Από πολλών ημερών η μικρά Ελλάς αμύνεται προς τα πλήγματα της αδίκου επιθέσεως μιας μεγάλης δυνάμεως, της φασιστικής Ιταλίας, επιλαθομένης ότι εντεύθεν εξεπορεύθησαν οι εν τω Ευαγγελίω γεννήσαντες και το πρώτον γάλα της**

ευσεβείας ποτίσαντες αυτήν και κατόπιν πάλιν οι διαλύσαντες τα νέφη του μεσαιωνικού σκότους και εν τω ελληνικό πνεύματι και τη ελληνική παιδεία εις λουτρόν παλιγγενεσίας και αναγεννήσεως αναβαπτίσαντες και εις το φως και την αλήθειαν επαναγαρόντες αυτήν.

Και αφού εξήντησεν όλας τας αφορμάς, υπομιμνήσκουσα τας προφάσεις του λόκου του Αισωπείου μύθου, ίνα καταβροχθίση το αρνίον, αφού εν χριστιανική μεγάλη πανηγύρει της Παναγίας, επίκρανε την χαράν της εορτής δια του τορπιλισμού του μετέχοντος της πανηγύρεως ελληνικού ευδρόμου «Έλλη», ο δε ελληνικός λαός, φεύγων τας αφορμάς των θελώντων αφορμάς κατέπινε τον εκ τούτου πόνον και την πικρίαν και εσιώπα, εν τέλει κρύψασα το δολοφόνον ξίφος υπό τον πέπλον της νυκτός, επετέθη κατά της ημετέρας πατρίδος, ίνα καταλύση την αντί πολλού αίματος κτηθείσαν και φυλαχθείσαν ελευθερίαν και ανεξαρτησίαν αυτής, καθ' ημέραν δε πλήττει από αέρος αμάχους πληθυσμούς ανοχυρώτων πόλεων και χωρίων και κρημνίζει ναούς του Θεού. Και κατά τούτων μεν ως και υπέρ της ελευθερίας αμύνεται ηρωϊκώς ο ελληνικός Στρατός και Λαός.

Αλλά την άδικον και αντίθετον ταύτην πράξιν της επιθέσεως της φασιστικής Ιταλίας και τους εμπρησμούς θεωρεί καθήκον της η Εκκλησίας της Ελλάδος να καταγγείλη εις τας απανταχού της Οικουμένης Χριστιανικάς Εκκλησίας, και πέποιθεν, ότι όλα κατά τον νόμον της των μελών του αυτού σώματος κοινωνίας και αλληλεγγύης θα αγανακτήσητε επί τοις τολμηθείσι και θα λογισθήτε, ότι η γενομένη επίθεσις είνε ανατροπή θείων και ανθρωπίνων νόμων και τυραννίς και ύβρις κατά των ελευθέρων ανθρώπων.

Παρακαλεί δε να αναλάβητε ζήλον Χριστού και διαμαρτυρηθή τε και κινηθήτε και κινήσητε τους λαούς υμών αξίως του αδικήματος, ίνα μάθωσι πάντες ως κοινόν εχθρόν να νομίζωσι τον άρπαγα και να προΐστανται υπέρ των αδικουμένων και να αμύνωνται υπέρ των αιωνίων και ακαταλύτων της Χριστιανικής θρησκείας αληθειών, της δικαιοσύνης, της ελευθερίας, αληθείας και αγάπης, υπέρ ων Χριστός απέθανε και τας κατά τόπους Εκκλησίας της Οικουμένης φρουρούς αυτών, ως και του όλου χριστιανικού πολιτισμού κατέστησεν.

Ευξόμεθα όση ημίν δύναμις, ίνα ο Κύριος παύση τα φρυάγματα των Εθνών και αποδώση τοις λαοίς και τη Οικουμένη την ελευθερίαν, την ειρήνην και την Βασιλείαν Αυτού.

Εν Αθήναις τα η 16 Νοεμβρίου 1940

+ Ο Αθηνών Χρύσανθος, Πρόεδρος»

Διάγγελμα Αρχιεπισκόπου στο μαχόμενο Ελληνικό Στρατό

Το δεύτερο κείμενο είναι το διάγγελμα το οποίο απηύθυνε στις 6 Απριλίου 1941 ο Αρχιεπίσκοπος Χρύσανθος εκ μέρους της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος προς τον ηρωικώς μαχόμενο φιλόχριστο Στρατό, όταν και η Γερμανία εκήρυξε τον πόλεμο κατά της Ελλάδος.

Το Διάγγελμα είναι το κάτωθι:

«Τέκνα εν Κυρίω αγαπητά,

Από της σήμερον ημέρας και έτερος εχθρός η Χιτλερική Γερμανία, αδίκως και ανάνδρως επιτίθεται κατά της Ιεράς ημών χώρας. Η Α.Μ. ο Βασιλεύς και η Εθνική Κυβέρνησις καλούσιν ημάς εις νέας θυσίας προς υπεράσπισιν της Πίστεως ημών και του Δικαίου και της Ελευθερίας.

Εις όμοιον αγώνα αποδύεται και ο ομόδοξος ηρωικός λαός ετέρας ιεράς γης, της γείτονος Γιουγκοσλαβίας, καθ' ης την αυτήν ημέραν και ώραν ήρξατο επιτιθέμενος ο κοινός πολέμιος. Αι δυνάμεις της ύλης και του σκότους συνώμοσαν κατά της δυνάμεως του πνεύματος και του φωτός.

Αλλ' ο μέγας Θεός, όστις είναι Πνεύμα, Φως και Ζωή δεν θα επιτρέψη την Βασιλείαν του σκότους και, όπως μέχρι τούδε ενίσχυσεν όπλα τα Ιερά και δια της απαραμίλλου ανδρείας και γενναιότητος υμίν κατέρριψεν τον εξ Ιταλίας αντίθεον Γολιάθ, ούτω θα συντρίψη και τον εκ Γερμανίας Εκατόγχειρα Τυφύεα, και θα ανατείλη και πάλιν εις την καθ' ημάς Ανατολήν και καθ' όλην την οικουμένην τον ήλιον της Δικαιοσύνης και της Αληθείας.

Επί τη πίστει ταύτη η Εκκλησία της Ελλάδος ευλογεί τους νέους ιερούς αγώνας και εύχεται, ίνα ο ισχυρός του Κυρίου βραχίων κατευθύνη τους πιστούς συμμάχους Στρατούς εις νέα τρόπαια νίκης και θριάμβους προς διάσωσιν του κινδυνεύοντος χριστιανικού πολιτισμού, εν ω και μόνω είναι δυνατόν να ζώσι καλώς οι ευγενείς λαοί, «Αλλ' ή καλώς ζην ή τεθνηκέναι τον ευγενή χρη».

Η χάρις του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού είη μετά πάντων ημών.

+ Ο Αθηνών Χρύσανθος, Πρόεδρος, + ο Δράμας Βασίλειος, + ο Τρίκκης και Σταγών Πολύκαρπος, + Ο Αλεξανδρουπόλεως Ιωακείμ, + ο Ελασσώνος Καλλίνικος, + ο Χαλκίδος Γρηγόριος, + ο Καρυστίας και Σκύρου Παντελεήμων. Ο Αρχιγραμματεύς Αρχιμ. Πολύκαρπος Κουτσουπίδης».